

СРЕБЪРНИ МОНЕТИ НА ЦАР ТЕОДОР СВЕТОСЛАВ ОТ НУМИЗМАТИЧНАТА КОЛЕКЦИЯ НА РИМ – БУРГАС

Мирослав КЛАСНАКОВ

Сред античните и средновековни монети от нумизматичната колекция на РИМ-Бургас, се съхраняват и два сребърни екземпляра от паричните знаци, отсечени от името на средновековния български владетел цар Теодор Светослав (1300/1301 – 1321/1322). Син на цар Георги I Тертер (1280 – 1292) от първата му съпруга, Светослав има интересна, изпълнена с крайности и резки превъплещения съдба, характерна за голяма част от средновековните европейски благородници. Преживял на два пъти живот на заложник, първоначално с майка си във византийска Никея, а по-късно със сестра си в пределите на Златната орда, в самото начало на XIV век той става владетел на Второто Българско Царство. В родната историография отношението към него е положително, като е приет за един от успешните български монарси. С неговото възцаряване се преодолява един от крайно негативните епизоди в средновековната ни история – татарската зависимост и наместата на Златната орда в политическото развитие на държавата. С умела и балансирана дипломатическа и военна политика, цар Светослав стабилизира страната, като успява да пресъедини и някои важни в стратегическо и икономическо отношение региони към територията на средновековна България.

Асприте на цар Теодор Светослав са познати в науката от почти 180 години. Първоначално приемани като монети на черниговския княз, а по-късно и велик княз на Киевска Рус – Святослав II Ярославич (1054 – 1073/1073 – 1076), първото тяхно точно определяне като парични знаци на средновековна България, принадлежи на нашия възрожденец Васил Евстатиев Априлов (1789 – 1847), публикувано в книгата му „Денница ново-болгарскаго образованія”, издадена в Одеса през 1841 г. (Авдев 1982, 37). През последните години сребърните монети на цар Светослав са определени от няколко безспорни специалисти по средновековна българска нумизматика като най-ранното официално (държавно) сребърно монетосечене на сред-

новековна България (Авдев 2007, 85; Дочев 2009, 101)¹. Количеството на откритите и познати в литературата екземпляри не е голямо – около 100-150 броя, а заедно с тези от обществени и частни колекции – приблизително 500-600 броя (Пенчев 1982, 3 и бел. 1; Авдев 2005, 118 и бел. 1; 2007, 90 и бел. 3) (**таблица 1** и **карта 1**).

Тези констатации ме провокираха към по-подробното представяне и на двата екземпляра от РИМ-Бургас. От една страна, те са допълнение към досега известната информация, а от друга – произхождат от региона между Стара планина и Странджа, към който през 1304 г. е насочен вторият победоносен поход на Теодор Светослав срещу Византия, при който след битката при река Скафида (юни-юли 1304 г.) към територията на България са присъединени редица големи крепости и селищата около тях (Божилов, Гюзелев 1999, 546-547).

Описание на монетите от РИМ-Бургас:

Първата монета е с инв. № 483, открита в с. Дебелт² (вероятно в землището). сребро; диаметър 20/19 мм ; тегло 1.14 г.

Лице: Христос с брада и мустаци. На главата има кръстат нимб. Облечен с туника и колобион. Седнал насреща на трон без облегало – дясното рамо на трона завършва с двувърх, а лявото с тривърх орнамент. Дясната ръка е вдигната за благослов, а с лявата държи на коленете си Евангелие. Надпис от двете страни на главата: IC XC. Цялото изображение е ограничено със зрънчест кръг.

Таблица 1

Северно от Стара планина		Южно от Стара планина	
Местопроизход	Брой	Местопроизход	Брой
Плевенско / 1921	1	с. Кътина, Софийско	6
Ловечко / 1921	2	с. Дъбене, Карловско	80
Ловеч / 1921	1	Казанлъшко / 1921	3
Габрово / 1844	1	Сливен / 1886	1
с. Бяла черква, Великотърновско	5	Стралджа / 1880	1
Велико Търново / 1840	1	с. Вълчин, Сунгурларско	няколко
Велико Търново / 1821	1	с. Добра поляна, Руенско	1
Велико Търново / 1967	8	с. Дебелт, Средецко	1
Велико Търново / 1978	5	Общо:	93 (?)
Велико Търново	14	Общо за територията на България малко над 150 бр. По данни от (Авдев 2005, 118) + двете находки от РИМ-Бургас	
Търговище	1		
Велики Преслав / 1921	1		
Шумен / 1921	1		
нос Калиакра	15		
Общо:	57		

¹ До скоро в българската нумизматика се приемаше, че първите сребърни монети на Средновековна България са тези, с надпис „DVX GEWRГН“, приписвани на цар Георги I Тертер (1280 – 1292).

² Монетата е инвентрирана в РИМ-Бургас (тогава ОИМ-Бургас) на 22.12.1962 г. Оценена е на стойност 0.40 лв. Предадена е от Пенко Д. Петков, жител на с. Дебелт.

Карта 1

Опако: Цар Теодор Светослав с дълга брада и мустаци. Носи украсена с бисери ниска стема с пропендулии, завършващи с кръстове. Облечен с хламида, дивитисион и лорос. Прав насреща, стъпил върху овален субпендион. В дясната си ръка държи скиптър с кръст, а в лявата – малка анексикакия, положена върху гърдите. Кръгов надпис: СВАТСЛАВ ЧР БЛГРМ (лигатурно изписване). Цялото изображение е ограничено със зрънчест кръг.

Слабо деформирана. Има две малки отчупвания. Вероятно с леко изрязване по периферия, като се усеща стремеж да се запази зрънчестия кръг. Небрежна изработка (**табло XLVI i**).

Втората монета е с инв. № А 1139, открита в с. Добра поляна³ (вероятно в землището). Сребро. Диаметър 21/20 мм. Тегло 1.35 г.

Лице: Като предходната. Надпис: IC [XC].

Опако: Като предходната. Надпис: СВАТСЛАВ ЧР БЛГ[РМ].

Около 1/6 от монетата е отчупена. В художествено отношение е по-качествена от предходната, но като цяло също небрежна изработка (**табло XLVI ii**).

Изследователите са единодушни, че в сребърното монетосечение на цар Теодор Светослав има само един тип – плоска монета с номинал аспра. Този тип е разделен в няколко групи или варианти. Към настоящия момент дискуссионни остават броят на групите/вариантите и тяхното хронологическо отнасяне.

³ Монетата е инвентирана в РИМ-Бургас (тогава ОД КИН-Бургас) на 19.10.1992 г. Оценена на стойност 150.00 лв. Предадена е от Адем А. Смаил, жител на с. Добра поляна.

Н. Мушмов приема, че това монетосечене се вмести в хронологическите граници на управление на цар Светослав – 1300 – 1322 г., без да разделя монетите в отделни групи или варианти. Различие е отбелязано само в наличието или отсъствието на буквата „А” в изписването на царското име (Мушмов 1924, 89).

Според В. Пенчев, сребърните монети на цар Светослав се разделят на три стилови групи (**таблица 2**), всяка от които има различна хронология и средно тегло. Първата група е най-малобройна и *„...се отличава по своя много добър стил, характеризиращ се с ясни, внимателно и с художествено умение предадени изображения и надписи...”*. Вмества се в хронологическите граници на 1300 – 1302/3 г. и има средно тегло 1.65 г. Втората група е по-груба, а *„...Изображенията са по-тежки, очертани са с едри, в някои случаи разкрити контури”*. Обхваща 1307-1310 г. и има средно тегло 1.55 г. Третата група е най-многобройна, но е и *„...ясно разграничима по подчертано грубия си стил и небрежната си изработка”*. Тя се вмести в периода 1311 – 1321 г., има средно тегло 1.49 г, а характерен белег е и отсъствието на буквата „А” в изписването на царското име (Пенчев 1982, 3-18; Юркова, Пенчев, 1990, 99-106).

Първоначално К. Дочев приема, че сребърните монети на цар Светослав се разделят на две стилови групи (**таблица 3**). Първата *„...се отличава с елегантен стил, гризлив рисунък на изображенията, точно центрирани печати, с ясни и четливи надписи на царското име”*. Средното тегло на монетите от тази група е 1.60 г, като те са *„...отсечени в началните години на управлението на Теодор Светослав...”*. Втората стилова група е *„...с по-небрежна изработка, неправилни ядра и разкрити надписи”*. Средното тегло на монетите е 1.50 г. В изписването на царското име, винаги отсъства буквата „А” (Дочев 1992, 86).

По-късно К. Дочев разделя сребърните монети на цар Светослав в пет варианта (**таблица 4**), като за критерий е представен кръстосан стилов и теглов анализ, а също и изписването на реверса (при

Таблица 2

По (Пенчев 1982; Юркова, Пенчев 1990)		
Стилова група	Дата	Средно тегло
Първа	1300 – 1302/3	1.65
Втора	1307 – 1310	1.55
Трета	1311 – 1321	1.49

Таблица 3

По (Дочев 1992)		
Стилова група	Дата	Средно тегло
Първа	-	1.60
Втора	-	1.50

Таблица 4

По (Дочев 2007)		
Вариант	Дата	Средно тегло
А	1307 – 1308	1.65
Б	1308 – 1310	1.50-1.70
В	1310 – 1320	1.40-1.60
Г	1310 – 1320	1.40-1.50
Д	1310 – 1320	1.90

Таблица 5

По (Авдев 2007)		
Вариант	Дата	Средно тегло
А	1315 – 1322	1.48-1.58 / 1.53
Б		

К. Дочев – аверса). Съобразно този анализ е предложена и по-подробна хронология (Дочев 2007, 100-105).

А. Радушев и Г. Жеков приемат за хронологически граници управлението на цар Светослав – 1300 – 1321 г. и разделят сребърните му монети в три варианта, като за критерий посочват някои стилови различия и наличието или отсъствието на буквата „А“ в изписването на царското име (Радушев, Жеков 1999, 100-103).

Според С. Авдев, ако „...изходим само от детайлите в изображенията...“ на сребърните монети на цар Светослав, то те трябва да се разделят в два варианта (**таблица 5**). При първия – Христос е с дълга и разклонена брада, а царското име е изписано без пропуснати букви. При втория – Христос е с къса и обла брада, а царското име е с пропусната буква „А“. Поради липса на сигурни доказателства, към настоящия момент хронологическото разделяне между двата варианта е условно, като се приема, че то върви от вариант „А“ към вариант „Б“. Хронологическите граници обхващат периода 1315-1322 г., като не е изключена възможността за известен период двата варианта да са отсичани и съвместно (Авдев 2007, 85-90).

Съобразно стиловите и тегловни критерии, възприети от отделните автори, монетите от РИМ-Бургас би трябвало да попадат в:

Трета хронологическа и стилова група по (Пенчев 1982; Юркова, Пенчев 1990) – 1311 – 1321 г.

Вариант Б по (Радушев, Жеков 1999) – 1300 – 1321 г.

Вариант Г по (Дочев 2007) – 1310 – 1320 г.

Вариант Б по (Авдев 2007) – 1315 – 1322 г.

Представените тук монети са отсечени през втората половина от управлението на цар Теодор Светослав. Към настоящия момент на публикувана информация, заедно с колективната находка от нос Калиакра (15 бр.), двата екземпляра от РИМ-Бургас очертават

най-източната, а монетата от с. Дебел и най-югоизточната граница за разпространението на асприте на цар Светослав в съвременна България.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Авдев 1982:** С. Авдев. Средновековната българска нумизматика през Възраждането. Нумизматика 4, 1982, 36-40.
- Авдев 2005:** С. Авдев. Монетната система в Средновековна България през XIII-XIV в. София, 2005.
- Авдев 2007:** С. Авдев. Българските средновековни монети. София, 2007.
- Божилов, Гюзелев 1999:** И. Божилов, В. Гюзелев. История на България в три тома. Том I. История на Средновековна България VII – XIV век. София, 1999.
- Дочев 1992:** К. Дочев. Монети и парично обръщение в Търново XII – XIV в. Велико Търново, 1992.
- Дочев 2009:** К. Дочев. Каталог на българските средновековни монети XIII – XIV век. Типове, варианти, цени. Велико Търново, 2009.
- Мушмов 1924:** Н. Мушмов. Монети и печати на българските царе. София, 1924.
- Пенчев 1982:** В. Пенчев. Колективна находка от сребърни монети на цар Тодор Светослав. – Нумизматика 1, 1982, 3-18.
- Радушев, Жеков 1999:** А. Радушев, Г. Жеков. Каталог на българските средновековни монети IX – XV век. София, 1999.
- Юркова, Пенчев 1990:** Й. Юркова, В. Пенчев. Български средновековни печати и монети. София, 1990.

ТЕКСТ КЪМ ИЛЮСТРАЦИИТЕ:

Табло XLVI i и ii. Сребърни монети на цар Теодор Светослав от нумизматичната колекция на РИМ – Бургас. **i.** Инв. № 483. Монета от с. Дебелт; **ii.** Инв. № А 1139. Монета от с. Добра поляна.

SILVER COINS OF TSAR THEODOR SVETOSLAV FROM THE
NUMISMATIC COLLECTION OF THE RMH – BURGAS

Miroslav Klasnakov

(Summary)

Alongside the antique and medieval coins, the Numismatic collection of the Regional Museum of History – Burgas contains also two silver pieces minted in the name of the medieval Bulgarian Tsar Theodor Svetoslav (1300/1301 – 1321/1322).

The asprae of Tsar Svetoslav are known to science since more than 180 years. Their exact definition as monetary signs of the Medieval Bulgaria belongs to our Revival enlightener Vasil Aprilov (1789 – 1847). The number of asprae found and known in the literature is far from great – about 100-150 pieces; together with the pieces housed in public and private collections they come to approximately 500-600 pieces. In recent years, the silver coins of Tsar Svetoslav were defined as the earliest official silver coinage in Medieval Bulgaria.

Description of the coins from the RMH – Burgas:

Obverse: Christ with beard and moustache. Cross-like halo on the head. Dressed in tunic and kolobion. Sitting front on a throne without a back – the right shoulder of the throne terminates in a two-pointed ornament and the left one – in a three-pointed ornament. His right hand is raised up for blessing, and his left hand is holding a Gospel on his knees. Legend on both sides of the head: IC XC. The representation is enclosed within a dotted circle.

Reverse: Tsar Theodor Svetoslav with a long beard and moustache; with a low stemma crown decorated with pearls and with *propenduli* terminating in crosses. Dressed in chlamys, divitision and loros. Standing front on an oval *subpendion*. In his right hand holding a scepter with a cross and in his left one – a small *anexikakia* lying on his chest. A round legend: СВАТЦААВ ЧР БАГРМ (ligature writing). The representation is enclosed within a dotted circle.

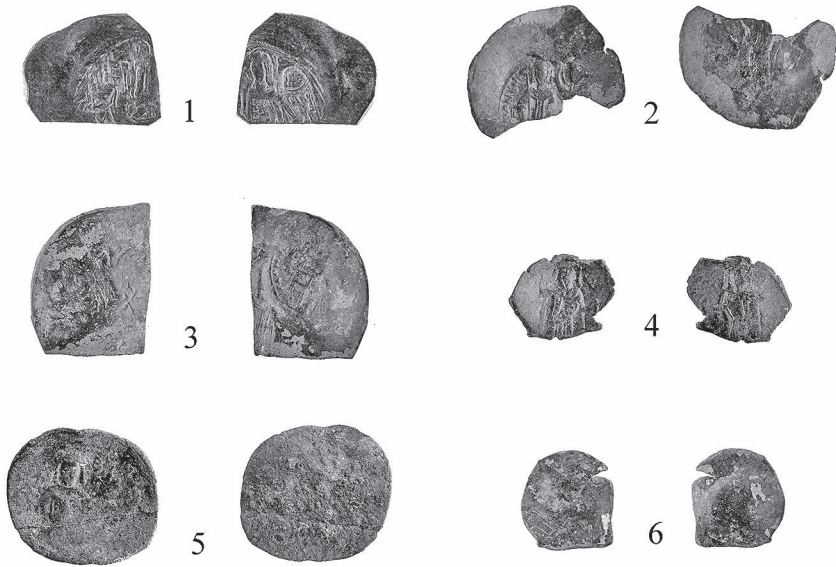
The first coin is under Inv. N 483, found in Debelt village (probably in its area).

Silver: 20/19 mm in diameter; 1,14 g in weight (**Табло XLVI i**).

The second coin is under Inv. N 1139, found in Dobra Polyana village (probably in its area). Silver: 21/20 mm in diameter; 1,35 g in weight (**Табло XLVI ii**).

The Map 1 shows that according to the information published so far, together with the hoard from Kaliakra Cape (15 coins), both pieces from the RMH–Burgas mark the easternmost, and the coin from Debelt – the south-easternmost boundary of spread of the asprae of Tsar Theodor Svetoslav in today's Bulgaria.

Табло XLVI

0 cm 5
